

Redactioneel

Ervaringen van lesbische vrouwen en homoseksuele mannen met stigmatisering in de Nederlandse context

Henny Bos¹, Saskia Keuzenkamp²

¹Universiteit van Amsterdam, ²Sociaal en Cultureel Planbureau; Vrije Universiteit

Homoseksualiteit wordt breed geaccepteerd in de Nederlandse samenleving. De meest recente peiling wijst uit dat 69% van de bevolking een positieve houding heeft tegenover homoseksualiteit; 24% staat er neutraal tegenover en 7% negatief (Keuzenkamp, 2011). Vooral in orthodox-religieuze kringen heeft men moeite met homoseksualiteit. Ook blijken veel jongeren een negatieve houding te hebben. Slechts een op de vier leerlingen denkt dat een jongen of meisje het op school eerlijk zou kunnen vertellen als hij of zij homoseksueel is (Keuzenkamp, 2011).

De positieve attitude onder de bevolking kent overigens beperkingen. Het openlijk tonen van affectie wordt veelal afgekeurd en homoseksuele mannen en biseksuele vrouwen moeten zich vooral 'gewoon' gedragen, dat wil zeggen conform de normen die gelden voor personen van hun sekse. Homo's moeten zich dus niet vrouwelijk en lesbo's zich niet mannelijk gedragen.

Dat homoseksualiteit niet volledig wordt geaccepteerd, blijkt eveneens uit berichten over homonegativiteit die met enige regelmaat in de media verschijnen en uit diverse onderzoeken. Het eerste grootschalige onderzoek op dit terrein in Nederland is dat van Van San en De Boom (2006); het meest recente dat van Keuzenkamp (2012). In de onderzoeken onder homo- en biseksuelen werd tot nu toe meestal gewerkt met zogeheten *convenience samples*, waarbij respondenten zijn geworven via oproepen op allerlei kanalen waar vooral homo- en biseksuelen te vinden zijn. Daarmee kunnen echter geen betrouwbare uitspraken worden gedaan over de prevalentie van negatieve gebeurtenissen onder homo- en biseksuele mannen en vrouwen. In het laatstgenoemde onderzoek zijn respondenten geworven die deel uitmaken van een reeds bestaand onderzoekspanel. Ook in dat geval is er weliswaar geen aselecte, 'verse' steekproef getrokken, maar anders dan in de *convenience samples* is er geen sprake van 'roze selectiviteit'. De cijfers over het voorkomen van homonegativiteit hieruit zijn dus beter betrouwbaar. Uit dit

onderzoek blijkt dat 29% van de homoseksuele mannen en 23% van de lesbische vrouwen in 2011 een of meer negatieve reacties kreeg in de openbare ruimte vanwege hun seksuele voorkeur. Om negatieve reacties te voorkomen, passen veel homo's en lesbo's hun gedrag aan.

Negatieve reacties kunnen van invloed zijn op het welbevinden van homo- en biseksuelen (zie bijvoorbeeld Van Bergen & Van Lisdonk, 2010a; Kooiman, 2012). Diverse onderzoeken hebben aangetoond dat homo- en biseksuelen meer psychische problemen hebben dan heteroseksuelen. In Nederland vonden bijvoorbeeld Sandfort, De Graaf, Bijl en Schnabel (2001, 2002) bij het analyseren van de NEMESIS-gegevens (Netherlands Mental Health Survey and Incidence Study) dat de prevalentie van depressies en angststoornissen bij mannen die seksueel gedrag rapporteren met andere mannen, hoger was dan bij mannen die deze seksuele gedragingen niet rapporteerden. Bij vrouwen vonden zij dat de prevalentie van middelengebruik velen malen hoger lag bij hen die seksuele contacten hadden met andere vrouwen. Ook lijkt suïcidaliteit bij LHB-jongeren hoger te liggen dan bij heteroseksuele jongeren (Van Bergen & Van Lisdonk, 2010a). Deze resultaten komen overeen met de bevindingen uit andere (nationale en internationale) studies (bijvoorbeeld: Cochran, 2001; Gilman et al., 2001; Sandfort & Keizer, 2001).

Het minderhedenstressmodel van Meyer (2003) is een veel gebruikt model om de ervaringen van seksuele minderheden te beschrijven en te verklaren waarom zij meer gezondheidsproblemen hebben dan heteroseksuelen. In dit theoretische model wordt er vanuit gegaan dat homo- en biseksuelen - evenals andere minderheidsgroepen - stress ervaren als gevolg van stereotyperingen en negatieve attitudes die er over hen leven. Deze stress wordt in de literatuur als chronische en niet als incidentele stress gezien. Dit omdat de negatieve stereotyperingen en attitudes in de maatschappelijke structuren zijn ingebed. Seksuele minderheden zullen bovendien in meer of mindere mate (negatieve) reacties verwachten en/of negatieve attitudes zelf hebben geïnternaliseerd. Zij kunnen daarvan psychosociale gevolgen ondervinden, zoals een laag

zelfvertrouwen en depressiviteit.

Het belang van de sociale omgeving en de spanningen die mensen in sociale interacties kunnen ervaren en de invloed hiervan op het ontwikkelen van gezondheidsproblemen is niet nieuw en is veelvuldig en uitgebreid beschreven in zogenaamde stresstheorieën (bijvoorbeeld: Pearlin, Horwitz, & Scheid, 1999). Nieuw in het "minority stress model" is de specifieke toepassing van deze stresstheorieën op seksuele minderheden in het werk van Ilan Meyer en zijn collega's (zie voor een overzicht Meyer & Northridge, 2007). Het is dan ook niet verwonderlijk dat dit model in de verschillende artikelen die in dit thema nummer zijn opgenomen als theoretisch uitgangspunt genomen is.

Over het algemeen richt het onderzoek naar minderhedenstress zich op concrete en duidelijk omschreven stressoren; zoals dat ook in stressonderzoek in het algemeen gedaan wordt. Te denken valt daarbij aan het meemaken van geweld vanwege wie je bent, of het meemaken van meer subtiele vormen van negatieve confrontatie, zoals afkeurende blikken

(Meyer, Schwartz, & Frost, 2008; Wheaton, 1999). Ook is er door verschillende onderzoekers nader ingegaan op wat het effect kan zijn van iemands verwachting dat hij/zij vanwege zijn/haar sociale positie of het behoren tot een minderheidsgroep gestigmatiseerd zou kunnen worden; dit wordt in de literatuur ook wel "stereotype threat" (Steele, 1997; 2010) genoemd. Steele (1997; 2010) laat zien dat bij jongeren dergelijke verwachtingen samenhangen met slechtere school prestaties en Pachankis (2007) laat de verbanden tussen "stereotype threat" bij homoseksuele mannen zien met onder andere gevoelens van eenzaamheid.

Volgens Meyer, Ouellette, Haile en McFarlane (2011) is er binnen het onderzoeksveld van seksuele minderheden en minderhedenstress weinig aandacht voor onderzoek naar de meer subtiele vormen van afwijzing vanwege de seksuele voorkeur, zoals opmerkingen die misschien niet direct maar meer indirect over iemand gaan. Ook die kunnen echter het welzijn nadelig beïnvloeden. Subtiele vormen van afwijzing zijn minder goed vast te stellen in kwantitatieve studies omdat ze minder concreet zijn. Kwalitatieve onderzoeksmethoden zijn dan ook meer geschikt om dit te bestuderen (e.g., Frost & Ouellette, 2011; Meyer et al., 2011; Van Gelderen, Van Rooij, Bos, Gartrell, & Hermanns, 2012). Dit mede omdat respondenten meer ruimte hebben om deze subtiele ervaringen onder woorden te brengen en ze niet altijd perse naar een bepaalde concrete ervaring hoeven te verwijzen.

In dit themanummer over ervaringen van lesbische vrouwen en homoseksuele mannen met stigmatisering in de Nederlandse context is geprobeerd om inzicht te krijgen in juist die subtiele ervaringen. Daarbij is gekozen voor onderzoeken die (in elk geval deels) kwalitatief van aard zijn, waarbij gegevens zijn verzameld middels diepte interviews, logboekervaringen of antwoorden op open vragen in een schriftelijke survey. De

context of aard van de ervaringen en de personen die ondervraagd zijn verschillen per bijdrage. Zo wordt bijvoorbeeld in de bijdrage "Hedendaagse ervaringen van niet-heteroseksuele vrouwen in Nederland" met name gekeken naar ervaringen van lesbische en biseksuele vrouwen in het algemene publieke domein. De auteurs (Van den Bongardt & Bos) hebben 785 open antwoorden geanalyseerd. De open antwoorden waren afkomstig van vrouwen die meededen aan een online onderzoek waarin onder andere werd gevraagd of ze de afgelopen maanden negatieve reacties hadden gekregen op hun leefstijl of seksuele voorkeur en zo ja, of ze die wilden beschrijven. In het artikel worden niet alleen de aard van de ervaringen beschreven (varierend van afkeuring tot en met onbegrip en roddelen) maar ook de inhoud ervan (bijvoorbeeld gezinsvorming, biseksualiteit, gender nonconformiteit).

De bijdrage "Geweld tegen lesbische vrouwen: een kwalitatieve studie" van Schuyf en Felten had als uitgangspunt om meer inzicht te krijgen in de aard maar ook in het verloop van geweldsincidenten en de gevolgen hiervan voor de betrokkenen. Ook dit onderzoek richtte zich specifiek op (lesbische) vrouwen (alhoewel een aantal van de respondenten zich als transgender of "queer" identificeerden). Het meeste geweld bleek in de openbare ruimte te hebben plaats gevonden. Alhoewel in deze studie specifiek ervaringen met agressie en geweld centraal staan, laten de onderzoekers zien dat deze vaak subtiel beginnen met bijvoorbeeld schelden en opmerkingen over de haardracht, kleding of gedrag van de respondenten. Het "kantelmoment" van subtiele vormen van stigmatisering naar geweld lijkt getriggerd te zijn door gender nonconformiteit dan wel zichtbare vormen van affectie (hand in hand lopen, etc.).

In de bijdrage "Minderheidstress bij homoseksuele, lesbische en biseksuele Amsterdammers" van Husen, Bos en Cremer worden niet alleen de ervaringen met stigmatisering beschreven maar wordt er ook in gegaan op de strategieën die vrouwen en mannen ontwikkelen om met dergelijke ervaringen om te gaan. Deze coping-strategieën variëren van het aannemen van een assertieve houding of de situatie met humor relativeren tot en met het uiten van boosheid en frustraties en het opzoeken van andere LHBs. Deze bijdrage laat tevens zien dat er ook veerkracht bij de betrokkenen aanwezig is.

De laatste bijdrage van dit thema nummer heeft de titel "Samen douchen geen probleem? Reproductie en uitdaging van homonegativiteit in de sport", een onderzoek uitgevoerd en beschreven door Elling en Smits. In dit artikel is zowel gebruik gemaakt van kwantitatieve data als kwalitatieve gegevens in de vorm van logboekverslagen. De auteurs laten een interessante tegenstelling zien. Aan de ene kant is homoseksualiteit in de sport redelijk geaccepteerd (zelfs in de mannen-sport). Aan de andere kant is deze acceptatie niet vanzelfsprekend en vaak voorwaardelijk: zolang men zich

maar genderconform gedraagt is er niks aan de hand.

Opmerkelijk is dat in drie van de vier artikelen het thema gender non-conformiteit in de verhalen van de respondenten een belangrijke plaats in neemt. Daarbij moet opgemerkt worden dat in al deze onderzoeken gender non-conformiteit niet als specifiek thema was opgenomen, maar in de verhalen van de respondenten zelf naar voren kwam. Ook in de recente rapporten van het SCP kwam naar voren dat gender non-conformiteit een oorzaak lijkt te zijn van het voorkomen van homonegativiteit (Van Bergen & Van Lisdonk, 2010b; Kooiman & Keuzenkamp 2012). Interessant zou zijn om meer zicht te krijgen op de processen rondom gender non-conformiteit. Waarom zijn er negatieve attitudes rondom gender non-conformiteit van mannen en vrouwen? Hoe komen deze negatieve attitudes en reacties met betrekking tot gender non-conformiteit tot stand? Hoe komt het dat ze in stand blijven en wat zijn de mogelijkheden om ze te doorbreken? Vragen die aansluiten bij wat Latour (2004; 2005) productie van cultuur noemt. Zowel in internationale onderzoeken als in de verschillende onderzoeklijnen aan Nederlandse universiteiten en onderzoeksinstituten is gender non-conformiteit (al dan niet in combinatie) met homoseksualiteit dan ook een belangrijk thema geworden. Dus misschien iets voor een vervolg op dit thema nummer van het Tijdschrift van Seksuologie. Maar voor nu: Veel leesplezier met de bijdragen in dit thema nummer!

Literatuur

- Cochran, S. (2001). Remerging issues in research on lesbians and gay men's mental health: Does sexual orientation relay matter? *American Psychologist*, 58, 932-947.
- Frost, D. M., & Ouellette, S. C. (2011). A search for meaning: Recognizing the potential of narrative research in social policy-making efforts. *Sexuality Research & Social Policy*, 8, 151-161.
- Gilman, S. E., Cochran, S. D., Mays, V. M., Hughes, M., Ostrow, D., & Kessler, R. C. (2001). Prevalences of DSM-III-R disorders among individuals reporting same-gender sexual partners in the National Comorbidity Survey. *American Journal of Public Health*, 91, 933-939.
- Keuzenkamp, S. (2011). *Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland 2011*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Keuzenkamp, S. (2012). *Niet te ver uit de kast. Ervaringen van homo- en biseksuelen in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kooiman, N. (2012). Zelfacceptatie, psychisch welbevinden en Suïcidaliteit. In: S. Keuzenkamp (red.), *Niet te ver uit de kast. Ervaringen van homo- en biseksuelen in Nederland*, p 66-77. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Kooiman, N., & Keuzenkamp, S. (2012). Veilig over straat. In: S. Keuzenkamp (red.), *Niet te ver uit de kast. Ervaringen van homo- en biseksuelen in Nederland*, p. 30-41. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Latour, B. (2004). *The politics of nature: how to bring the sciences into democracy*. Cambridge: Harvard University Press.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the 335 social: an introduction to Actor-Network-Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Meyer, I. H. (2003). Prejudice, social stress, and mental health in lesbian, gay, and bisexual populations: conceptual issues and research evidence. *Psychological Bulletin*, 129, 674-697.
- Meyer, I.H., & Northridge, M.E., (2007). *The Health of sexual minorities: Public health perspectives on lesbian, gay, bisexual and transgender populations*. New York: Springer.
- Meyer, I.H., Schwartz, S., & Frost, D.M. (2008). Social patterning of stress and coping: does disadvantaged social statuses confer more stress and fewer coping resources? *Social Sciences & Medicine*, 67, 368-379.
- Meyer, I. H., Quелlette, S.C., Haile, R., & McFarlane, T.A. (2011). "We'd be free": Narratives of life without homophobia, racism, or sexism. *Sexuality Research, and Social Policy*, 8, 204-214.
- Pearlin, L. I. (1999). Stress and mental health: A conceptual overview. In A. V. Horwitz & T. L. Scheid (Eds.), *A handbook for the study of mental health* (pp. 161-175). New York: Cambridge University Press.
- Pachankis, J. E. (2007). The psychological implications of concealing a stigma: A cognitive-affective-behavioral model. *Psychological Bulletin*, 133, 328-245.
- Sandfort, Th. G. M., Graaf, R. de, Bijl, R. V., & Schnabel, P. (2001). Same-sex sexual behavior and psychiatric disorders: Findings from the Netherlands Mental Health Survey and Incidence Study (NEMESIS). *Archives of General Psychiatry*, 58, 85-91.
- Sandfort, Th. G. M., & Keizer, M. de (2001). Sexual problems in gay men: An overview of empirical research. *Annual Review of Sex Research*, 12, 93-120.
- Sandfort, Th. G. M., Graaf, R. de, Bijl, R. V., & Schnabel, P. (2002). Homoseksualiteit en psychiatrische stoornissen: Uitkomsten van de Netherlands Mental Health Survey and Incidence Study (NEMESIS). *Nederlands Tijdschrift voor Geneeskunde*, 146, 1687-1691.
- Steele, C. M. (1997). A threat in the air. How stereotypes shape intellectual identity and performance. *The American Psychologist*, 52, 613-629.
- Steele, C. M. (2010). *Whistling Vivaldi: And other clues to how stereotypes affect us*. W.W. Norton & Company: New York.
- Van Bergen, D., & van Lisdonk, J. (2010a). Psychisch welbevinden en zelfacceptatie van homojongeren. In: S. Keuzenkamp (red.), *Steeds gewoner, nooit gewoon. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland*, p. 174-196. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van Bergen, D., & van Lisdonk, J. (2010b). Acceptatie en negatieve ervaringen van homojongeren. In: S. Keuzenkamp (red.), *Steeds gewoner, nooit gewoon. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland*, p. 154-173. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Van Gelderen, L., Van Rooij, B., Gartrell, N., Bos, H.M.W., & Hermanns, J. (2012). Stigmatization associated with growing up in a lesbian-parented family: What do adolescents experience and how do they deal with it? *Children and Youth Services Review*, 34, 999-1006.
- Wheaton, B. (1999). The nature of stressors. In A. V. Horwitz & T. L. Scheid (Eds.), *A handbook for the study of mental health: Social contexts, theories, and systems* (pp. 176-197). New York: Cambridge University Press.